УДК 321.6

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.28>

КОНЦЕПЦІЯ АВТОРИТАРНИХ ІННОВАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ТЕОРЕТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ НЕЗАХІДНИХ ДЕМОКРАТІЙ

Сергій Тесленко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
філософський факультет, кафедра політології
вул. Володимирська, 60, 01601, м. Київ, Україна*

У статті здійснено спробу теоретичного осмислення тенденцій, характерних для незахідних демократій, що динамічно адаптуються до нових умов політичного процесу.

Метою статті є дослідження поняття «авторитарні інновації» і виокремлення його характерних ознак; аналіз сучасних загроз у контексті демократичного відкату.

У сучасній політичній транзитології виокремлюють особливий підхід до позначення некласичних та неліберальних демократій, використовуючи поняття незахідної (авторитарної) модернізації. Авторитарні режими, що конкурують із демократичними, вимушені брати на озброєння концепти, напрацьовані в рамках емпіричного досвіду відкритих політичних систем, продукуючи авторитарні інновації. Це, з одного боку, створює новий об'єкт для наукового аналізу та теоретичного осмислення гібридних режимів (особливо у країнах, де модернізаційний авторитаризм мав успіх), з іншого боку, зумовлює загрози демократії як теоретико-методологічному концепту, підриваючи довіру до неї.

Демократичний відкат розгортається поступово, оскільки обрані зацікавлені політичні актори повільно підривають демократичні інститути без відкритого піддавання сумніву принципів демократії. Це свідчить про те, що слід приділяти більше уваги вивченню нових практик, завдяки яким демократичні інститути зазнають ризиків та мобілізують консенсус щодо власного порядку денного.

Зосереджуючись на авторитарній практиці, наголошуємо на динамізмі, плинності та перетворювальному потенціалі різних складних тактик, які застосовуються в авторитарних режимах. Стримування опозиції, демобілізування інакомислення та руйнування основ представницької демократії – все це приклади подібних тенденцій, які можна назвати авторитарними інноваціями.

Крім того, слід звернути увагу на фактори, які можуть сприяти інтервенції у простір демократичної змагальності та участі, а також сфокусуватись на конкретних практиках, які досить вдало реалізуються сьогодні.

Ключові слова: демократичний відкат, авторитаризація, демократична практика, політична комунікація, авторитарні інновації.

Актуальні дослідження політичної транзитології описують різні варіанти переходів до авторитаризму. Дослідники демократизації, наприклад, попереджають нас про «третю хвилю авторитаризації», яка характеризується авторитарністю практик, що на час розгортання стали більш «предметними та динамічними», поступовими та доволі не шаблонними [1, с. 518]. Як в авторитарних режимах, так і в демократіях актори, які переслідують авторитарні наміри, творчо використовують різноманітні інструменти для знесення демократії за збереження або створення номінально демократичних інститутів [2]. На поверхні ці події можуть створити враження про розширення демократії, але ретельне емпіричне дослідження виявляє, що вони служать «типово авторитарним цілям» [3, с. 13]. Тим часом деякі демократично обрані лідери також постійно вдаються до інновацій, щоб зменшити простір для свободи слова та підзвітності, але ці практики часто витончені і не потрапляють в поле зору, що ускладнює їх виявлення за допомогою стандартних показників відкату від демократії.

Концепція авторитарних інновацій була висунута філіппінським соціологами Ніколь Курато та Дієго Фосаті, що є доцентами кафедри азійських та міжнародних досліджень у Миському університеті Гонконгу. Цей термін допомагає охарактеризувати сучасну авторитарну практику. Такі практики є авторитарними, оскільки вони «саботують підзвітність електорату» шляхом обмеження доступу до інформації та можливості висловлювати думки для тих, хто не згоден з офіційною урядовою позицією. Вони обмежують спроби пильно вивчити та оскаржити владу як в офіційних політичних інститутах, так і в ширшій публічній сфері. Тим часом те, що робить ці практики інноваційними, – це використання ними нових інструментів для авторитарних репресій.

Досліджуючи авторитарні інновації, маємо встановити зв'язок між структурними перетвореннями та визначенням політичних моментів, що ведуть до їх включення до арсеналу засобів управління режиму. Це мотивує визначити фактори, які спонукають політиків звертатися до нових авторитарних практик, та доступні ресурси, що дають їм змогу впроваджувати такі інновації.

У процесі дослідження використано дескриптивний, системний та порівняльний методи, що дало змогу узагальнити теоретичні напрацювання в рамках зазначеної проблематики.

Дескриптивний (описовий) метод допоміг здійснити загальне дослідження поняття авторитарних інновацій шляхом виокремлення характерних ознаки і видів цих практик, а також описати наслідки в контексті демократичного відкату.

Системний метод дав змогу розглянути це явище у зв'язку з іншими загрозами для демократії.

За допомогою порівняльного методу було здійснено вивчення кейсів застосування авторитарних інновацій в авторитарних, демократичних та гібридних режимах.

Загальні теорії демократизації дедалі більше втрачають популярність у дослідженнях демократичних переходів та змін режиму, а їх корисність для розгляду сучасних моделей демократичного режиму стає дедалі обмеженішою. Як зауважують Девід Вальднер та Елен Луст, «немає загальнодоступного набору теорій, які ми можемо безперечно прийняти, адаптувати та застосувати до проблеми регресу» [4, с. 106]. Наявні розрахунки, орієнтовані на політичних суб'єктів, культуру, інституції, економічні умови, політичні коаліції та міжнародний вплив, можуть запропонувати конкретні гіпотези щодо вразливості до відкату, але такі масштабні розрахунки відкривають слабкі місця, які перешкоджають накопиченню знань. Наприклад, теорії управління часто покладаються на неперевірені припущення про маргінальність структурних обмежень; культурологічні пояснення можуть нехтувати внутрішньою неоднорідністю та мати складнощі з формулюванням гіпотез, які можна перевірити в подальших дослідженнях; дослідження політичних інститутів, як правило, не враховують ендегенні інституційні формування; емпірична підтримка економічних теорій є лише в окремих регіонах та історичних періодах.

Вивчення авторитаризму вимагає мезорівневого підходу. Робота Марліс Глазіус щодо аналізу авторитарних практик є відправною точкою такого підходу. Замість того, щоб зосередитись виключно на авторитарних режимах або авторитарних особистостях, М. Глазіус обґрунтовує необхідність практичного застосування спостереження, класифікації та аналізу «зразків дій, які саботують підзвітність громадянам, над якими політичний актор здійснює контроль шляхом утаємничення, дезінформації та дискредитації опозиції» [1, с. 518]. На мезорівні аналіз авторитарних практик описує дії, спрямовані на захист влади від відповідальності. Таке визначення може бути суперечливим, особливо аналітичне розмежування М. Глазіус між авторитарною та неліберальною практикою

(науковиця, наприклад, стверджує, що можна ідентифікувати неліберальні практики, які не мають авторитарної складової частини).

Використовуючи практико-орієнтований підхід до авторитаризму, наголошуємо на трьох ключових моментах. По-перше, орієнтований на практику підхід ставить динамізм на перший план. Одним із критичних зауважень стосовно формулювання поняття «демократичний відкат» є те, що створюється враження, що процес є «мимовільним» і «несвідомим», замість того, щоби бути результатом свідомого вибору агента, визначеного певним контекстом [5]. «Регресувати назад» означає повторювати попередні недемократичні практики, які приховують, а не уточнюють характер сьогодишнього авторитаризму. Ознакою того, що концепція практики презентує, є її здатність фіксувати імпровізаційний, непомітний та інтеграційний характер авторитаризму [6, с. 637–638].

Авторитарні практики можуть бути ініційовані владною партією, політичною опозицією, групами негромадянського суспільства або партіями, які стали наступниками авторитарних режимів.

По-друге, концепція авторитарних практик наголошує на плавності механізмів управління. Марліз Гласіус використовує як приклад невідачу інформації Центрального розвідувального управління, коли у 2005 році адміністрація Джорджа Буша затримала інформацію від комітетів по розвідці Палати представників та Сенату і відмовилася оприлюднювати документи у відповідь на наказ суду. Це, на думку науковиці, є яскравим прикладом саботажу підзвітності, що відбувся в демократичній країні. Цей приклад особливо виразний, оскільки дає змогу виявити авторитарні інновації як в авторитарному, так і в демократичному режимах. Авторитарна практика не свідчить про «регрес» до авторитарного правління, але вона описує, як звички (наприклад, приховування інформації) можуть руйнувати інститути демократії [5].

Авторитарні актори змогли вибрати більш вишукані варіанти новачок, що дало їм змогу перетворити авторитарне правління на більш витончену та стійку систему політичних репресій. Загальним для них є те, що кожна інновація розроблена задля імітації наявності горизонтальної та вертикальної підзвітності, а також запобігання фактичному здійсненню останньої. На перший погляд, авторитарним країнам може здаватися, що вони досягають прогресу, демонструючи формальні риси демократизації, але на практиці ці формальні риси служать видимістю для підризу демократичних норм.

«Авторитарні інновації» – термін, що описує досягнення в авторитарній практиці як у демократичних, так і в авторитарних державах. Сама концептуальна протилежність демократичним інноваціям стосується механізмів управління, «спеціально розроблених для збільшення та поглиблення участі громадян у процесі прийняття політичних рішень» [7]. Нововведення полягають у виведенні громадян за межі «звичних інституціоналізованих форм громадянської участі», таких як конкурентні вибори та членство в партії, тобто процедур, що забезпечують впровадження шести демократичних благ, а саме: «інклюзивності, громадянського контролю, справедливого правосуддя, прозорості, ефективності та можливості передачі-делегування» [7]. Бюджет участі, збори громадян, дорадче опитування та консенсусні конференції є поширеними прикладами такої практики. У цих нововведеннях громадяни, щодо яких здійснюється політика, чесно висловлюють свої думки (інклюзивність), мають право впливати на прийняття рішень (громадський контроль) на основі достовірної інформації, аргументованої дискусії (розглядаються судження) та критичного контролю політичних інституцій (прозорість). Вимоги, які ця практика висуває до часу та ресурсів, що громадяни на неї витрачають, співмірні з колективними перевагами участі (ефективність) і актуальністю в різних політичних контекстах (можливість пере-

дачі). Демократичні інновації прижилися далеко поза контекстом розвинених західних демократій, а також були в молодих демократіях і навіть в авторитарних режимах, хоча зі змішаними результатами.

Дослідники вважають, що корисно повернути концепцію демократичних інновацій у зворотний бік. Незважаючи на те, що демократична теорія та практика набули успіху в описі досягнень та невдач управлінських інновацій для укріплення демократій [8], слід охарактеризувати, як практики, призначені для сприяння демократичному прогресу, можуть бути використані для підризу демократичних норм. Загалом авторитарні інновації стосуються нових практик управління, покликаних зменшити простір для значущої участі громадськості в політиці.

1) Що робить ці нововведення авторитарними? Вони авторитарні, тому що підривають шість описаних вище демократичних благ. Вони сприяють недопущенню опозиційних думок, концентрують владу у процесі прийняття рішень, позбавляють громадян можливості контролювати інформацію та обмежують політичну комунікацію. Вони обмежують можливості для участі та поширюють вплив такої практики на різні сфери політики. Це узгоджується з визначенням, висунутим М. Глазіус, представленим вище, де авторитарні практики описуються як саботаж підзвітності шляхом утаємничення, дезінформації та виключення опозиційних думок.

2) Чому такі практики інноваційні? Те, що демократичні інновації є новими, не означає просто, що такі механізми ніколи раніше не апробувались на практиці. Дійсно, деякі авторитарні інновації використовувались деінде, особливо в галузях приватного сектору, таких як цифровий маркетинг та управління зв'язками з громадськістю (наприклад, відомі армії тролів та лідери думок, що підтримують позицію Нарендри Моді (16-й прем'єр-міністр Індії) про індустський націоналізм). Крім того, вони використовуються агентствами з «передачі даних» та підприємствами, які вважають розпалювання настроїв прихильників Індутви (рух, що проповідує індустський націоналізм) однією з комерційних тактик для підвищення рівня інтернет-трафіку, який можна монетизувати за допомогою реклами [9]. Сутність полягає не в застосуванні мимовільного клікбейту, а в тому, як ці дії підривають демократичні блага (цінності). У цьому разі армії тролів збільшують вартість цифрової участі та демократичного обговорення за допомогою погроз переслідування та публічного приниження [10], тому вивчення авторитарних нововведень пропонує проаналізувати більш широкі соціальні трансформації, які створюють умови для політичних агентів, щоби максимізувати можливості нових технологій та реагувати на культурні зрушення, що виникають внаслідок цих структурних змін.

3) Які форми вони приймають? Авторитарні інновації набувають різних форм. Вони можуть мати форму політики, директиви, застосування нової технології або зміни риторичних стилів. Вони розроблені для досягнення конкретних цілей (наприклад, відвернення громадської уваги для уникнення відповідальності, як щодо дезінформації з боку держави). Вольовий характер авторитарних інновацій висуває роль агентів на перший план. Є архітектори та реалізатори авторитарних інновацій, оскільки є виборці, на яких вони спрямовані. Вони розгортаються в конкретний історичний момент і стають можливими завдяки наявним технологіям, а також тому, що Маркус Міцнер описує як «озброєння політичних агентів» [11]. Не випадково авторитарні інновації часто застосовуються в цифровій публічній сфері з огляду на визначальний характер соціальних мереж у координації повсякденного життя в Південно-Східній Азії, а також вразливість цих платформ для маніпуляцій.

Можна виділити інформаційні, правові, політичні, репутаційні та технологічні авторитарні інновації. Інформаційні інновації орієнтовані на збирання, виробництво та поширення інформації для авторитарних цілей; легальні інновації використовують юридичні процедури для викривлення діяльності громадянського суспільства та опозиційних сил; політичні нововведення передбачають створення інституцій, покликаних посилити уявлення про підзвітність уряду та маргіналізувати опозицію; репутаційні інновації – це спроби поліпшити міжнародний авторитет режиму за допомогою політичної комунікації; технологічні інновації використовують досягнення медіатехнологій для зосередження контролю над змістом та доступом до політичної інформації. Хоча цей широкий спектр практик може по-різному втілюватися в авторитарних, на відміну від гібридних або демократичних, режимах, це корисна типологія методів, якими можуть керуватись авторитарні суб'єкти, незалежно від інституційного середовища, в якому вони діють, для знесення демократичної практики.

4) Які ефекти мають авторитарні інновації? Авторитарні інновації набувають різних форм і мають різні наслідки, але у своїй основі вони слугують для подальшого обмеження значущої участі громадськості. У мінімальному визначенні участь громадськості пов'язана зі спроможністю громадян бути поінформованими «не про все, але достатньою мірою, аби відчувати здатність сприяти публічній дискусії, а також брати участь у формуванні рішень, які впливають на їхнє життя» [12, с. 29].

Для Марліс Глазіус саботаж підзвітності – одна з процедур, яка створює для влади імунітет від зайвих питань від суспільства. Авторитарні інновації саботують підзвітність, створюючи перешкоди для того, щоб носії влади не ставали предметом уваги, об'єктом для запитань та суджень. Це може мати форму утаємничення, перешкоджання доступу до інформації або виключення опозиційних думок. Вони також можуть активізувати «когнітивний дисонанс», як щодо підтримки державою неурядових організацій, які створюють ілюзію політичної участі серед груп громадянського суспільства, але на практиці слугують посиленню позицій уряду та зниженню рівня критики від опозиційних рухів [13, с. 32].

Авторитарні режими можуть діяти так, ніби вони визнають, поважають і навіть приймають критику, але, зрештою, відхиляють ці спроби участі, часто в прихований спосіб. У демократичних країнах інституційні зміни, здійснені в ім'я підвищення прозорості та оперативності реагування, можуть суттєво обмежити конкурентоспроможність політичної системи та придушити участь. Іншими словами, авторитарні інновації «демобілізують громадськість» [14, с. 74]. Вони «забруднюють публічний простір одноманітними гаслами та порожніми символами». Окрім наслідків для інститутів, впливу зазнає вся політична система.

Відповідно до мети, в ході дослідження виконано такі завдання.

1) Досліджено поняття «авторитарні інновації» – політичні практики, які використовуються перш за все в авторитарних режимах для легітимації та утримання влади. Використовуючи сучасні інструменти (найчастіше не інституційні), актори таких політичних систем досить ефективно досягають поставлених цілей.

2) Виокремлено характерні ознаки цього концепту. Так, зокрема, авторитарні інновації мають імпровізаційний, непомітний та інтеграційний характер; можуть бути використовуваними навіть у розвинутих демократіях. Проте так чи інакше метою таких політик є обмеження доступу до прийняття рішень з боку громадянського суспільства.

3) Здійснено аналіз загроз у контексті демократичного відкату.

Незважаючи на інтегративний та легітимізуючий ефект від авторитарних новацій, вони мають наслідком підрив демократичних норм та сприяють відкату від демократії.

Концептуалізація демократичного відкату як результат практики авторитарних інновацій створює широке поле для дослідження політичної модернізації та транзитології. Зосередження уваги на авторитарних інноваціях допомагає виокремити концептуальні інструменти для аналізу сучасних моделей авторитаризації та авторитаризму. Ключовою характеристикою авторитарних інновацій є їх поступовий характер, оскільки їх розгортання, як правило, набагато менш суттєве й часто відбувається в межах установлених наявних інститутів.

Сучасні демократії зазнають руйнації більш поступово, ніж це відбувалося в минулому, коли військові перевороти або соціальні революції асоціювалися зі зміною режиму. Завдання полягає в тому, аби вийти за рамки легко впізнаваних показників авторитаризму та визначити більш широкі та глибокі зміни в політичних системах.

Список використаної літератури

1. Glasius M. What Authoritarianism is ... and is not: A Practice Perspective. *International Affairs*. 2018. № 94. P. 515–533.
2. He B., Hendrik W. Authoritarian Deliberation Revisited. *Japanese Journal of Political Science*. 2018. № 19. P. 622–629.
3. Svoboda M.W. The Politics of Authoritarian Rule. Cambridge : Cambridge University Press, 2012.
4. Waldner D., Ellen L. Unwelcome Change: Coming to Terms with Democratic Backsliding. *Annual Review of Political Science*. 2018. № 21. P. 93–113.
5. Lüthmann A., Staffan I.L. A Third Wave of Autocratization is Here: What is New About It? *Democratization*. 2019. № 26. P. 1095–1113.
6. Neumann I.B. Returning Practice to the Linguistic Turn: The Case of Diplomacy. *Millennium: Journal of International Studies*. 2002. № 31. P. 627–651.
7. Smith G. Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation. Cambridge : Cambridge University Press, 2009.
8. Elstub S., Oliver E., eds. Handbook of Democratic Innovation and Governance. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2019.
9. Udupa Sh. India Needs a Fresh Strategy to Tackle Online Extreme Speech. EPW Engage. Accessed May 2020. <https://www.epw.in/engage/article/election-2019-india-needs-fresh-strategy-to-tackle-new-digital-tools>.
10. Ong J.C., and Jason V.A Cabañes. When Disinformation Studies Meets Production Studies: Social Identities and Moral Justifications in the Political Trolling Industry. *International Journal of Communication*. 2019. № 13. P. 5771–5790.
11. Mietzner M. Authoritarian Innovations in Indonesia: Electoral Narrowing, Identity Politics and Executive Illiberalism. *Democratization*.
12. Coleman St. Debate on Television: The Spectacle of Deliberation. *Television & New Media*. 2013. № 14. P. 20–30.
13. Morgenbesser L. The Rise of Sophisticated Authoritarianism in Southeast Asia. New York : Cambridge University Press, 2020.
14. Bunce V.J., Sharon L. Wolchik. Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes. *World Politics*. 2010. № 62. P. 43–86.

THE CONCEPT OF AUTHORITARIAN INNOVATIONS IN THE CONTEXT OF A THEORETICAL APPROACH TO THE STUDY OF NON-WESTERN DEMOCRACIES

Serhii Teslenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Faculty of Philosophy, Department of Politology
Volodymyrska str., 60, 01601, Kyiv, Ukraine*

The article attempts to theoretically understand the trends characteristic of non-Western democracies dynamically adapting to the new conditions of the political process.

The aim of the article is to study the concept of “authoritarian innovations” and highlight its characteristic features; analysis of contemporary threats in the context of a democratic rollback.

In modern political transitology, a special approach to the designation of non-classical and illiberal democracies is distinguished, using the concept of non-Western (authoritarian) modernization. Authoritarian regimes competing with democratic ones are forced to adopt concepts developed within the empirical experience of open political systems, thus producing so-called authoritarian innovations. On the one hand, this creates a new object for scientific analysis and theoretical comprehension of hybrid regimes (especially in countries where modernization authoritarianism was successful). On the other hand, it causes threats to democracy as a theoretical and methodological concept, undermining confidence in it.

The modern democratic backlash unfolds gradually as elected, interested political actors slowly undermine democratic institutions without openly questioning the principles of democracy. This suggests that more attention should be paid to learning new practices that put democratic institutions at risk and generate consensus on their own agendas.

Focusing on authoritarian practice, one should note the dynamism, fluidity, and transformative potential of various complex tactics used in authoritarian regimes. The containment of opposition, the demobilization of dissent and the destruction of the foundations of representative democracy are all examples of such tendencies, which can be called “authoritarian innovation”.

In the era of universal digitalization, the so-called deconstructions of democracy use online surveys, online consultations, adjustments of the necessary discourses within Internet platforms, the use of “troll factories” and others.

In addition, attention should be paid to the factors that can facilitate intervention in the space of democratic competition and participation, as well as to focus on specific practices that are quite successfully implemented today.

Key words: democratic rollback, authoritarianization, democratic practice, political communication, authoritarian innovations.